

Тодор Чепреганов, ВЕЛИКА БРИТАНИЈА
И МАКЕДОНСКОТО НАЦИОНАЛНО ПРАШАЊЕ
(Август 1944 - 1948), ИНИ, Скопје, 1997, 221

Интересот на д-р Тодор Чепреганов кон прашањето за односот на Велика Британија кон Македонија во периодот непосредно пред завршувањето на Втората светска војна и по неа, како и за нејзиното влијание на настаните, ја збогатија македонската историографија со два тома на документи¹ и исцрпен и сеопфатен монографски труд “Велика Британија и македонското национално прашање (август 1944-1948)”.

Наведениот монографски труд содржи 218 страници, со предговор од авторот, четири тематски целини, резиме на англиски јазик, кратенки, регистри на лични имиња и географски поими, како и библиографија на консултирани извори и литература.

Откако во воведот дава ретроспектива на британскиот интерес и политика кон македонското прашање, почнувајќи од средината на XIX век па сè до почетокот на Втората светска војна, со посебен акцент на британската политика за време на Првата светска војна и Париската мировна конференција и меѓу двете светски војни, во првата тематска целина под наслов “Народноослободителната војна во Македонија и Велика Британија”, д-р Тодор Чепреганов дава хронолошки преглед на текот на НОВ, во делот на Македонија под Југославија, со осврт на најважните настани во периодот од 1941 до 1945 година, како и на учеството на Македонците во антифашистичката борба и движењето на отпорот, во деловите на Македонија под Бугарија и Грција. Во оваа глава посебно го обработува интересот на британската дипломатија кон македонското прашање во текот на војната, кој бил инициран со успехите, кои ги постигнале

единиците на НОВ и ПО на Македонија, нивните контакти со грчките и албанските партизани, како и капитулацијата на Италија, што авторот ја зема како пресуден момент во промената на британското држење кон Македонија. Преку испраќањето на британски воени мисии на територијата на Македонија, во 1943-1944 год. британската дипломатија сакала да добие подобра претстава за положбата на вооружената антифашистичка борба во Македонија, како и за политичките желби на Македонците, а пак од друга страна, присуството на британските воени мисии било признание за дотогашниот придонес на македонската НОВ и ПО на Македонија, во борбата против фашистичките окупатори.

Со цел подобро да се разбере интересот на Велика Британија кон македонското национално прашање, во втората тематска целина “Федерална Македонија во Федеративна Југославија”, авторот го предава значењето на Првото заседание на АСНОМ, потоа политиката на ЦК на КПЈ и НКОЈ кон македонското национално прашање, кои биле во духот на ставовите на Коминтерната и СССР и меѓународната политика на Демократска Федеративна Југославија, која поаѓајќи од широките интереси на зближување на балканските народи, посветила посебно внимание на односите со Бугарија.

Третата тематска целина, која е и најобемна, се однесува на дипломатијата на Велика Британија кон македонското национално прашање во периодот 1944 - 1947 година. Според д-р Т. Чепреганов, непосредно по одлуката донесена на Првото заседание на АСНОМ, за прогласување на Македонија како федерална едини-

¹ Велика Британија и Македонија (18 август 1944 - 8 мај 1945). Документи. Том I. Избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов. ИНИ, Скопје, 1995, 214; Велика Британија и Македонија (мај 1945 - ноември 1948). Документи. Том II. Избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов. ИНИ, Скопје, 1996. 181.

ца во федеративна Југославија, пред британската дипломатија повторно воскреснало македонското прашање, кое во себе пред сè го содржело обединувањето на македонскиот народ од сите три дела на Македонија и со тоа можело да го поремети тогашниот статус кво на Балканот за кој В. Британија најмногу се залагала. Исто така и идејата за формирање на федерација меѓу Југославија и Бугарија не се вклопувала во шемата на британскиот политички естаблишмент. Овие прашања биле причина да се изработат повеќе елаборати, студии и извештаи од разни британски дипломатски и воени претставници на Балканот, кои во овој монографски труд авторот опстојно ги анализира.

Британската загриженост произлегувала од советската инволвираност пред сè, во преговорите за Југословенско-Бугарска федерација. Дипломатската ангажираност на министерството за надворешни работи на В. Британија во однос на пројавените активности за спречување на активирањето на “македонскиот синдром” и остварувањето на идејата за Југословенско-Бугарска федерација, како што нагласува авторот, била преземена само од една единствена цел, зачувување на грчката територија во постојните граници и заштита од било какви закани на делот на Македонија под Грција и проширување на нејзина сметка. Целокупната активност околу заштитата на грчкиот територијален интегритет, била под непосредна контрола на В. Британија.

Понатаму, во истата тематска целина се обработени и настојувањата на В. Британија да најде начини за да ги заштити своите интереси. Сознанијата за можно создавање на федерација меѓу Југославија и Бугарија, есента и зимата 1944-1945 год., посебно ја ангажираат британската дипломатија, која преку своите претставници во СССР и САД, настојувала да ги запознае со своите ставови, со цел за добивање на поддршка за идејата за прифаќање на федерација, и тоа помеѓу сите балкански држави, словенски и несловенски, без фаворизирање на било која од нив, но

никако не прифаќале федерација меѓу Југославија и Бугарија, бидејќи би ја изолирала Грција и би ја ослабнала нејзината позиција на Балканот. Авторот понатаму го изнесува и одговорот на советската влада и реакциите на САД, кои ќе резултираат со британско-американско приближување по однос на настаните на Балканот. Во монографијата посебно место е дадено на британскиот премиер, В. Черчил и неговите оценки за превласта на СССР и идните можности за заштита на британските интереси на Балканот. За него Југославија била веќе изгубена, па поради тоа, од средината на 1945 година, зацртала нова политика во однос на Југославија, сè со цел, да не се дозволи понатамошно руско навлегување на Балканот.

Во поглед на македонското национално прашање, по завршувањето на војната, д-р Т. Чепреганов изнесува констатации дека по одржувањето на Второто заседание на АСНОМ, прашањето за обединување на Македонија било ставено “ад акта” и покрај изразените желби на некои од македонските политички личности за остварување на нивните вековни идеали, што со задоволство било констатирано од британската дипломатија, а уште поголемо задоволство кај истата настапило кога во јануари 1945 година се прекинати разговорите за бугарско-југословенска федерација. Тогаш, Британците констатираат дека “македонскиот синдром”, потпагајќи под контрола на југословенската влада, влегол во сферата на манипулирање за остварување на други цели од страна на Југославија.

Британскиот заштитнички интерес кон Грција завршува во март 1947 година, кога нејзината улога ја превземаат САД. Во новата тематска целина под наслов “Ангажирањето на САД на Балканот”, авторот ги разработил причините и условите кои довеле до овие промени. Американското преземање на одговорноста за Грција, како и нејзината желба активно да учествува во креирањето на меѓународната политика, потоа резолуцијата на Информбирото (јули 1948) како и

Трумановата доктрина и претходната контрола на Македонија, од страна на Централната влада, ставиле крај на сите надежи на македонскиот народ дека по Втората светска војна, македонското прашање ќе се реши.

Овој историографски труд на д-р Т. Чепреганов е работен врз база на многубројни необјавени извори консултирани во повеќето фондови на Public Record Office, Лондон; Архивот на Македонија, Скопје; Архивот на Воено историскиот институт, Белград; Архив на ЦК на СКЈ, Белград;

Дипломатскиот архив, Белград и др.

Со излегувањето на монографијата “Велика Британија и македонското национално прашање (август 1944 -1948)”, во македонската историографија се пополни уште една празнина од македонската историја, во однос на политиката на големите сили кон македонското прашање, во периодот по Втората светска војна.

Симона ГЕРАСИМОВА

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И МАКЕДОНИЈА 1945 (документи)

том II

избор, превод и редакција д-р Тодор Чепреганов
Институт за национална историја, Скопје, 1996 год.

Зборникот документи “Велика Британија и Македонија 1945 - 1948” во избор, превод и редакција на д-р Тодор Чепреганов, претставува продолжение на истоимениот зборник на документи, од истиот автор, кои се однесуваат на периодот 1944-1945 година.

Неговата содржина, како што се гледа и од самиот наслов, вклучува британски документи, во кои се третира македонското прашање, но и неколку телеграми и меморандуми од македонските емигрантски организации, кои биле упатувани до британските државни и политички личности, а во кои се изнесуваат начините за решавање на македонското прашање.

Ова издание има 181 страница и во него се вклучени воведни напомени на почетокот, и кратенки, регистар на лични имиња и регистар на географски поими, на крајот од истото. Опфаќа вкупно 45 документи: телеграми - кои се најбројни, писма, меморандуми, извештаи, статија и изводи, настанати во времето меѓу мај 1945 и ноември 1948 година. Документите се објавени по хронолошки ред, во насловите е наведено кој ги испраќа и до кого, а во

заглавјето на секој документ се дадени хронолошките податоци како и адресантот, адресатот и содржинската ознака.

Телеграмите, вклучени во овој зборник, претставуваат преписка меѓу политичкиот претставник на Велика Британија во Солун; амбасадорот на Велика Британија во Југославија; британскиот конзул во Македонија; заменикот на британскиот конзул во Солун; британскиот претставник во Стокхолм и министерот, Министерството за надворешни работи (Foreign Office) и Министерството за војна на Велика Британија.

Застапени се телеграми и од Македонската патриотска организација од Прилеп; Македонско - американското друштво и Македонско - информативното биро од Сент Луис; Македонско - бугарската православна црква; добротворното друштво Габреш од Торонто; Македонското женско добротворно друштво од Кантон и Македонско - бугарската православна црква од Јангстаун - Охајо; македонската политичка организација Костур од Форт Вејн, упатени до истите британски високи институции.